

Tilburg University

Slachtofferrechten in het strafproces

van der Aa, S.; Groenhuijsen, M.S.

Published in:
Ars Aequi

Publication date:
2012

Document Version
Peer reviewed version

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
van der Aa, S., & Groenhuijsen, M. S. (2012). Slachtofferrechten in het strafproces: drie stapjes naar voren en een stapje terug? *Ars Aequi*, 9, 603-611.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

SLACHTOFFERRECHTEN IN HET STRAFPROCES: DRIE STAPJES NAAR VOREN EN EEN STAPJE TERUG?

Suzan van der Aa & Marc Groenhuijsen*

1. Inleiding

Buiten hun functie als aangever en getuige hadden slachtoffers tot voor kort geen eigenstandige rol in het strafproces.¹ Een strafbaar feit werd voornamelijk gezien als een aantasting van de publieke rechtsorde en het feit dat een misdrijf eveneens – en misschien wel in de eerste plaats – een schending van de rechten en belangen van het slachtoffer inhield vond nauwelijks weerklank. Dit alles veranderde halverwege de jaren tachtig. Als gevolg van enkele sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de toegenomen mondigheid van de burgers tegenover de overheid, de assertieve rol van de vrouwenbeweging en onder druk van internationale regelgeving,² kreeg het slachtoffer langzaam maar zeker een prominentere plaats binnen het strafproces. Eerst nog wat schoorvoetend, via beleidsregels voor politie en justitie,³ maar al snel werden de slachtofferrechten met behulp van concrete, formeelrechtelijke voorzieningen structureel verankerd binnen de Nederlandse rechtsorde. Zo werd de regeling omtrent het voegen als benadeelde partij uitgebreid, kon het slachtofferbij bepaalde misdrijven een slachtoffergesprek aanvragen en desgewenst gebruik maken van het spreekrecht.

Als voorlopig hoogtepunt in deze trend geldt de Wet versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces (hierna: de Wet versterking positie slachtoffer),⁴ die op 1 januari 2011 in werking is getreden.⁵ Niet alleen werden hierin enkele nieuwe rechten gecodificeerd, ook kreeg het slachtoffer een eigen titel in het Wetboek van Strafvordering. Voortaan is het enkele feit dat iemand zich slachtoffer noemt voldoende om gebruik te kunnen maken van bepaalde rechten en correct bejegend te worden door de ketenpartners zonder dat het slachtoffer zich hoeft te voegen als benadeelde partij. De typering van het slachtoffer als 'de vergeten persoon' in het strafproces⁶ is dus niet langer houdbaar.

De inwerkingtreding van de Wet versterking positie slachtoffers heeft echter nog lang geen einde gemaakt aan de vele innovaties op het gebied van slachtofferrechten. Met de regelmaat van de klok worden nieuwe voorstellen gedaan die een nog verdergaande emancipatie van het slachtoffer nastreven. Recente voorstellen beogen bijvoorbeeld een uitbreiding van de kring van spreekgerechtigden, een uitbreiding van de voorschotregeling en de Wet Schadefonds Geweldsmisdrijven en een uniforme behandeling van slachtoffers op de rechtbanken.

Het veld is dus nog volop in beweging, maar ook de kritiek is nog lang niet verstomd. Wie namelijk denkt dat deze ontwikkelingen zonder slag of stoot tot stand kwamen, en dat juridisch

* Dr.mr. S. van der Aa is universitair docent victimologie aan Tilburg University. Prof.mr. M.S. Groenhuijsen is hoogleraar straf(proces)recht en victimologie aan Tilburg University. Beide auteurs zijn verbonden aan het onderzoeksinstituut Intervict.

¹ M.S. Groenhuijsen, 'Slachtoffers van misdrijven in het recht en in de victimologie. Verslag van een intellectuele zoektocht', *DD* (10) 2008-2, p. 121-145.

² Bijvoorbeeld de United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (GA Res. 40/34) van 29 november 1985 of de Council of Europe Recommendation (1985)11 on the Position of the Victim in the Framework of Criminal law and Procedure, aangenomen op 28 juni 1985.

³ Het betreft hier de richtlijnen De Beaufort (Conclusies en aanbevelingen voor de bejegening van slachtoffers van seksuele misdrijven van 16 januari 1986, *Stcrt.* 1986, 33) en Vaillant (Aanwijzing opsporing seksueel misbruik in afhankelijkheidsrelaties van 1 oktober 1999, *Stcrt.* 1999, 174).

⁴ Wet van 17 december 2009 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Wetboek van Strafrecht en de Wet Schadefonds geweldsmisdrijven ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces, *Stb.* 2010, 1.

⁵ *Stb.* 2010, 291 en *Stb.* 2010, 792.

⁶ M.S. Groenhuijsen & S. Reynaers, 'Het Europees kaderbesluit inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure: Implementatieperikelen en implementatievragen', *Pantopticon* (3), 2006, p. 12-33; M.S. Groenhuijsen & R.M. Letschert, 'Legal reform on behalf of victims of crime: The primacy of the Dutch legislature in a changing international environment?', *Intervict Working Paper Series on Victimology and Human Security* 2010, te vinden op: www.ssrn.com.

Nederland de slachtoffergerichte vernieuwingen met open armen verwelkomde, vergist zich. Veelgehoorde bezwaren waren dat de aandacht voor het slachtoffer zou afleiden van het primaire doel van het strafproces – namelijk het berechten van de verdachte⁷ –, dat de vordering van de benadeelde partij vanwege haar civielrechtelijke karakter niet op verantwoorde wijze binnen het strafproces kon worden ingebed⁸ en dat het spreekrecht tot rechtsongelijkheid, emotionele toestanden en vertragingen zou leiden.⁹ De slachtofferbeweging heeft in staatssecretaris Teeven een enthousiast voorvechter van slachtofferrechten gevonden, maar er zijn tevens vooraanstaande juristen die ook anno 2012 nog openlijk twijfelen aan de slachtoffergerichte hervormingen van het strafproces.

In dit artikel zullen we de laatste ontwikkelingen op het gebied van slachtofferrechten op hun merites beoordelen en in een bredere (juridische) context plaatsen. Niet alleen worden geplande of reeds aangenomen wetsvoorstellen en beleidsdocumenten onder de loep genomen, ook worden ontwikkelingen bediscussieerd die in een minder vergevorderd stadium zijn. We zullen aantonen dat er niet alleen verbeteringen te verwachten zijn (de ‘stapjes naar voren’ in paragraaf 2), maar dat er ook remedies zijn voorgesteld die in de praktijk mogelijk nadelige effecten kunnen hebben voor degenen voor wie ze waren bedoeld of die wellicht een ongeoorloofde inbreuk maken op de rechten van de verdachte (de ‘stapjes te ver’ in paragraaf 3). Verder worden nog enkele voorstellen en ontwikkelingen besproken die, indien ze gehoor vinden bij een breder publiek, naar verwachting afbreuk zullen doen aan de reeds bestaande bevoegdheden van slachtoffers (de ‘stapjes terug’ in paragraaf 4). Gezien de implementatieperikelen van de Wet versterking positie slachtoffer stellen we ons tenslotte de vraag of we niet beter even kunnen wachten met het lanceren van alsmaar nieuwe initiatieven om de positie van het slachtoffer te verbeteren en ons in plaats daarvan wellicht zouden moeten concentreren op de correcte uitvoering van reeds bestaande rechten (de ‘pas op de plaats’ in paragraaf 5).

2. Drie stapjes naar voren...

2.1. Uitbreiding van het spreekrecht

Sinds 1 januari 2005 bestaat voor slachtoffers en nabestaanden van bepaalde ernstige delicten de mogelijkheid om op de openbare terechtzitting te spreken over de gevolgen die het delict bij hen teweeg heeft gebracht. Uit een evaluatie van de wet bleek dat slachtoffers en nabestaanden dit spreekrecht enorm waarderen, maar dat er nog wat knelpunten zijn.¹⁰ Vooral de kring van spreekgerechtigden behoefde aanpassing. Op 16 februari 2012 is daarom een wetsvoorstel ingediend dat het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces beoogt uit te breiden.¹¹ Voortaan mogen ook kleinkinderen, grootouders, neven, nichten, tantes en ooms van overleden slachtoffers spreken, al is er wel een rangorde aangebracht: de levensgezel van het slachtoffer komt als eerste in aanmerking, daarna pas de bloedverwanten. Om het spreekrecht hanteerbaar te houden, wordt het beperkt tot drie nabestaanden, maar het staat de rechter vrij om meer personen aan het woord te laten.

Een tweede uitbreiding betreft het voorstel om ook spreekrecht toe te kennen aan wettelijke vertegenwoordigers van minderjarige slachtoffers die vanwege hun jeugdige leeftijd niet in staat zijn om op de terechtzitting kenbaar te maken welke gevolgen het delict voor hen heeft gehad. Wanneer de wet van kracht wordt, kunnen ook de ouders of voogden van minderjarige slachtoffers het spreekrecht uitoefenen. Zij mogen niet alleen praten over de gevolgen van het delict op hun kind, maar ook hun eigen ervaringen en de eventuele gevolgen voor het gezin en de naaste omgeving van het slachtoffer kunnen aan de orde worden gesteld. Ten slotte wordt het mogelijk om naasten te laten spreken wanneer een volwassen slachtoffer zelf om een of andere

⁷ Zie bijvoorbeeld Y. Buruma, *De aandacht van de strafrechter* (oratie Nijmegen), Arnhem: Gouda Quint 1996.

⁸ W. Reehuis, *Schadevergoeding in het strafproces* (oratie Groningen), Deventer: Kluwer 1992.

⁹ Bijvoorbeeld F. Fernhout & T. Spronken, ‘Spreekrecht voor slachtoffers, aspirientjes voor de rest’, *NJB* (3) 2005, p. 150-156.

¹⁰ K. Lens, A. Pemberton & M. Groenhuijsen, *Het spreekrecht in Nederland: Een bijdrage aan het emotioneel herstel van slachtoffers?*, Tilburg: INTERVICT (in opdracht van het WODC) 2010.

¹¹ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 176, nr. 3.

reden feitelijk niet (meer) in staat is om zelf van het spreekrecht gebruik te maken. Denk bijvoorbeeld aan een slachtoffer dat als gevolg van het strafbare feit in coma is geraakt.

Deze uitbreidingen zijn positief te waarderen. In de praktijk werd de beperkte kring van spreekgerechtigden als knellend ervaren¹² en een uitbreiding daarvan lag dan ook in de rede. De strikte afbakening van het spreekrecht bij de introductie in 2005 werd voornamelijk ingegeven door de angst dat dit nieuwe recht een behoorlijke extra belasting voor het rechtssysteem zou betekenen.¹³ Nu blijkt dat slechts 230 tot 260 nabestaanden en slachtoffers per jaar gebruik maken van het recht om te spreken¹⁴ en dat de gestelde tijdslimiet van 10 minuten zelden wordt overschreden,¹⁵ weerhoudt niets de wetgever ervan tegemoet te komen aan de behoeften van slachtoffers. Onzes inziens doen de uitbreidingen recht aan een in de maatschappij gevoelde behoefte, het voorkomt discussies als in de zaak Robert M.¹⁶ en dankzij de alleszins redelijke beperking tot maximaal drie nabestaanden wordt voorkomen dat de werkdruk van rechters buitensporig toeneemt en de zittingscapaciteit onevenredig wordt belast.

2.2. De modelregeling inzake passende verblijfsomgeving slachtoffers

Een tweede ontwikkeling die ongetwijfeld zal bijdragen aan een versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces is de op 1 februari 2012 door de Raad voor de Rechtspraak vastgestelde 'Modelregeling inzake passende verblijfsomgeving slachtoffers'.¹⁷ Tot nu toe hanteerden de gerechten in Nederland een eigen beleid waar het aankwam op de opvang van slachtoffers. Dankzij de modelregeling is er nu een uniforme richtlijn voor alle rechtbanken en gerechtshoven die gedetailleerd voorschrijft hoe bodes de slachtoffers 'een professioneel, kwalitatief goede en doelmatige opvang' kunnen bieden. Zo bepaalt de Modelregeling bijvoorbeeld dat alle gerechten en gerechtshoven dienen te beschikken over een aparte ruimte waar slachtoffers kunnen worden opgevangen om een ongewenste confrontatie met de verdachte of sympathisanten van de verdachte te voorkomen. Ook dient het slachtoffer op de hoogte gehouden te worden omtrent wijzigingen in de wachttijd en is er in elke zittingszaal een vaste plek gecreëerd waar slachtoffers kunnen plaatsnemen.¹⁸

Door de heldere en gedetailleerde instructies die getuigen van een respectvolle en empathische kijk op het slachtoffer vormt de Modelregeling een goede aanvulling op de Wet versterking positie van het slachtoffer. Hoewel de Modelregeling grotendeels een codificatie van de huidige praktijk betreft, is de verwachting dat ze nog meer eenheid gaat brengen in de opvang van slachtoffers. Bepaalde slachtofferrechten die niet expliciet in het Wetboek van Strafvordering staan vermeld maar die op basis van Europese regelgeving wel in Nederland moeten worden geïmplementeerd, zijn dankzij de Modelregeling steviger in ons rechtssysteem verankerd.¹⁹ Bovendien weten slachtoffers dankzij de Modelregeling precies wat zij kunnen verwachten wanneer zij besluiten de zitting bij te wonen. Dit kan een hoop onzekerheid wegnemen. Al met al is het een zinvol beleidsdocument, waar slachtoffers bij gebaat zijn.

2.3. Een sneller, eenvoudiger schadeafwikkeling voor meer slachtoffers

¹² Lens, Pemberton & Groenhuijsen 2010, p. 99.

¹³ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 176, nr. 3, p. 1.

¹⁴ *Ibidem*, p. 1-2. Verder maakten ongeveer 3000 mensen gebruik van het recht om een schriftelijke slachtofferverklaring op te stellen.

¹⁵ Lens, Pemberton & Groenhuijsen 2010, p. 99.

¹⁶ In deze zaak had de rechtbank Amsterdam bepaald dat ouders van jonge kinderen ook als slachtoffer moeten worden gezien en namens de kinderen mochten spreken (Rb Amsterdam 15 december 2011, LJN: BU8313), iets wat mogelijk op gespannen voet staat met een kort daarop gewezen arrest door de Hoge Raad (HR 6 maart 2012, NJ 2012, 367).

¹⁷ C.A.H. Jaspar, N.A. Schimmel & H.H.M. Wolters, *Modelregeling inzake passende verblijfsomgeving slachtoffers*, Den Haag: Raad voor de Rechtspraak 2012.

¹⁸ Overigens mag het slachtoffer ook voor een andere plaats kiezen als het daar de voorkeur aan geeft.

¹⁹ Een voorbeeld hiervan is artikel 8 lid 3 van het Kaderbesluit van de Raad van 15 maart 2001 inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure (2001/220/JHA) dat bepaalt dat lidstaten dienen te waarborgen dat contact tussen slachtoffers en daders in gerechtsgebouwen vermeden kan worden, zo nodig door afzonderlijke wachtruimtes voor slachtoffers te creëren.

Een laatste evident positieve stap in de emancipatie van het slachtoffer is de trend om de financiële afwikkeling van een strafzaak voor slachtoffers eenvoudiger, beter en voor een grotere kring slachtoffers te regelen. In dit kader kan ten eerste de voorgenomen uitbreiding van de voorschotregeling worden genoemd. De huidige voorschotregeling van 1 januari 2011 is beperkt tot slachtoffers van gewelds- en zedenmisdrijven. Indien dit soort slachtoffers acht maanden na het onherroepelijk worden van het vonnis nog steeds niet de volledige schadevergoeding van de dader hebben ontvangen, dan betaalt het Centraal Justitieel Incassobureau hen het resterende bedrag. Dit voorschot is niet aan een maximum gebonden. Het CJIB probeert vervolgens het voorgeschieden bedrag op de dader te verhalen. Vanaf 2016 zal de voorschotregeling voor alle misdrijfslachtoffers gelden, niet enkel voor de slachtoffers van zeden- en geweldsmisdrijven.²⁰ Wel geldt in geval van de overige slachtoffers dat het voorschot maximaal € 5000 bedraagt.

Aangezien 65% van de 6000 schadevergoedingsmaatregelen opgelegd in gewelds- en zedenzaken niet binnen acht maanden (volledig) wordt betaald door de dader,²¹ is een voorschotregeling geen overbodige luxe. Het geeft slachtoffers de zekerheid dat de schadevergoeding uiteindelijk betaald wordt. Dat meer slachtoffers binnenkort gebruik kunnen maken van de voorschotregeling is dus toe te juichen.

Ook de mogelijkheid om conservatoir beslag op de bezittingen van de verdachte te leggen tijdens het opsporingsonderzoek beoogt de schadeafhandeling te vergemakkelijken. Op dit moment wordt er een wetsvoorstel voorbereid dat conservatoir beslag door de staat ten behoeve van het slachtoffer mogelijk moet maken.²² Het voorkomt dat slachtoffers hun schade niet vergoed krijgen, omdat de verdachte zijn of haar bezittingen snel vervreemdt.²³ De recente aanpassing van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven, waardoor de kring van uitkeringsgerechtigden werd verruimd en de maximale uitkeringsbedragen verhoogd, past eveneens in deze trend.²⁴ Vanwege ruimtegebrek zullen we al deze geplande of reeds ingevoerde veranderingen hier niet in detail behandelen.

Alle deskundigen weten dat geld niet de voornaamste behoefte is van slachtoffers van misdrijven. Niettemin is evenzeer algemeen bekend dat een eenvoudige en snelle schadeafwikkeling bijdraagt aan het herstel van het slachtoffer en tegemoet komt aan eisen van maatschappelijke rechtvaardigheid. De bovengenoemde voorstellen zijn daarom positief te beoordelen.

3. ... een stapje te ver...

3.1. ZSM

Vanuit de wens recht te doen aan het leed van het slachtoffer en zijn positie in het strafproces te versterken worden er echter ook wel eens rechten gecreëerd die – paradoxaal genoeg – juist negatief voor het slachtoffer kunnen uitwerken. Vanaf medio 2012 zal bijvoorbeeld worden begonnen met de landelijke implementatie van de zogenaamde ZSM aanpak.²⁵ Kort samengevat

²⁰ Zie het nieuwsbericht 'Teeven ondertekent eerste voorschotten voor slachtoffers' van 1 september 2011 op www.rijksoverheid.nl.

²¹ *Ibidem*.

²² Voorstel van Wet, *Kamerstukken II* 2011/12, 33 295, nr. 2.

²³ Ons zijn overigens geen empirische studies bekend waaruit blijkt dat dit thans een prangend probleem vormt. Over de praktische relevantie van dit voorstel laten we ons derhalve niet uit.

²⁴ Wet van 6 juni 2011, *Stb* 2011, 276, in werking getreden op 1 januari 2012. Verder zijn er ook ontwikkelingen binnen het civiele recht te melden. In 2006 diende Tweede Kamerlid Çörüz een initiatiefwetsvoorstel in om ouders volledig aansprakelijk te stellen voor schade toegebracht door minderjarige kinderen (*Kamerstukken II* 2005/06, 30 519, nr. 3). Dit voorstel is recent weer opgepakt (*Kamerstukken II* 2011/12, 30 519, nr. 7 en 8). Indien het wordt aangenomen wordt de risicoaansprakelijkheid van ouders verruimd tot *alle* minderjarige kinderen, niet slechts kinderen tot 14 jaar. Het voorstel is echter controversieel (zie bijvoorbeeld het opiniestuk van I. Weijers, 'Stoer hoor, om ouders 'keihard' aan te pakken' van 1 februari 2010 in *Trouw* via www.trouw.nl).

²⁵ ZSM staat voor 'Zo Selectief, Snel, Simpel, Slim, Samen mogelijk' (zie *Kamerstukken II* 2011/12, 29 279, nr. 126, p. 4).

komt het erop neer dat bij veelvoorkomende criminaliteit (inclusief huiselijk geweld) binnen zes uur respectievelijk drie dagen na aanhouding een afdoeningsbeslissing wordt genomen.²⁶ Het voordeel voor het slachtoffer is dat er bij de bepaling van de straf rekening wordt gehouden met de belangen van het slachtoffer en dat de schade direct wordt 'bepaald en verhaald'.²⁷

Het nobele streven om het slachtoffer zo snel mogelijk een passende schadevergoeding te bieden kan echter juist een averechts effect hebben wanneer ten tijde van de afdoening onvoldoende zicht is op de ernst van het letsel of de schade. Hoewel het OM alert dient te zijn op mogelijke complicaties, valt niet uit te sluiten dat bepaalde schade niet op korte termijn op waarde te schatten is en dat slachtoffers door een (te) snelle afdoening per ongeluk juist benadeeld worden. Soms is het onmogelijk om binnen zes uur na aanhouding al te bepalen of er complicaties optreden. Tijdens een presentatie waarin de voorlopige resultaten van de ZSM procedure in de vijf pilotregio's werden getoond kwam bijvoorbeeld een zaak ter sprake waarin een slachtoffer van een eenvoudige mishandeling via de ZSM procedure schadevergoeding ontving voor opgelopen schade aan het gebit.²⁸ Deze op het oog eenvoudige schade bleek enkele maanden later toch gecompliceerder – en de uiteindelijke tandartsrekening toch gepeperder – dan aanvankelijk gedacht. Dan heeft het slachtoffer verder geen mogelijkheden om via het strafrecht de restschade te verhalen terwijl een gang naar de civiele rechter grote nadelen kent.²⁹

3.2. Kennisneming van processtukken

Hoe vervelend de onbedoelde gevolgen van de ZSM procedure ook mogen zijn, men mag verwachten dat het Openbaar Ministerie in de toepassing van de wetgeving zorgvuldigheid zal betrachten waardoor zich slechts bij uitzondering een probleem voor zal doen. Kwalijker zijn echter de slachtofferrechten die mogelijk een onevenredige inbreuk op de rechten van de verdachte maken, zoals de geplande wijziging van het recht van slachtoffers op toegang tot de processtukken.

Momenteel bepaalt artikel 51b lid 3 Sv dat de officier van justitie slachtoffers de toegang tot bepaalde processtukken kan weigeren op basis van vier gronden:

- 1) het belang van het onderzoek
- 2) het belang van de bescherming van de persoonlijke levenssfeer
- 3) de opsporing of vervolging van strafbare feiten
- 4) zwaarwichtige gronden aan het algemeen belang ontleend.

De wet Herziening regels betreffende de processtukken in strafzaken – die een versterking van de positie van het slachtoffer beoogt doordat de officier van justitie voortaan enkel inzage mag weigeren na schriftelijke machtiging van de rechter-commissaris³⁰ – voorziet echter in andere weigeringsgronden.³¹ De officier van justitie mag kennisneming van processtukken weigeren indien daardoor:

- 1) de getuige ernstige overlast zal ondervinden of in de uitoefening van zijn ambt of beroep ernstig zal worden belemmerd,
- 2) een zwaarwegend opsporingsbelang wordt geschaad, of
- 3) het belang van de staatsveiligheid wordt geschaad.

²⁶ De zes uur dan wel drie dagen houden verband met de termijnen voor het ophouden voor verhoor en de inverzekeringstelling. De termijn van zes uur zal overigens enkel haalbaar zijn als er op het politiebureau een OvJ of (senior) parketsecretaris aanwezig is die zaken af kan doen (zie N.J.M. Kwakman, 'Snelrecht en de ZSM-aanpak', *DD* (42) 2012-3, p. 188-205, noot 19).

²⁷ Zie de 'factsheet ZSM' op www.om.nl.

²⁸ M. Siesling, *Innovative new procedures to improve advocacy of victim's needs*, paper gepresenteerd tijdens het 14de international symposium van de World Society of Victimology, Den Haag, 20-24 mei 2012.

²⁹ Denk bijvoorbeeld aan de lange doorlooptijden, de kosten die aan een civiel geding verbonden zijn, enzovoort.

³⁰ Het is overigens nog maar de vraag of de positie van het slachtoffer echt wordt versterkt door het voorstel. Bij inzage is er voortaan weliswaar in een extra check door de rechter-commissaris voorzien, maar het slachtoffer verliest wel de mogelijkheid om bezwaar te maken tegen de beslissing.

³¹ *Kamerstukken II* 2009/10, 32 468, nr. 3.

Er wordt hiermee aansluiting gezocht met artikel 187d lid 1 Sv. Het idee hierachter is om de inzagebepaling voor het slachtoffer in overeenstemming te brengen met de inzagebevoegden van de verdachte.³² Grote afwezigheid in dit rijtje weigeringsgronden is natuurlijk de bescherming van de persoonlijke levenssfeer (van verdachte). Waar het huidige artikel 51d lid 3 Sv nog expliciet melding maakt van weigering ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer, daar blijft een vergelijkbare weigeringsgrond door aansluiting bij artikel 187d lid 1 Sv in het nieuwe artikel volledig achterwege.

Het is onaannemelijk dat de wetgever nu ineens wel onbeperkt toegang tot privacygevoelige stukken zoals psychiatrische rapporten wil toestaan. Er wordt althans in de parlementaire behandeling van de wet Herziening nergens melding gemaakt van een dergelijke *change of heart*. Waarschijnlijk is er dus sprake van een ommissie die in de praktijk opgelost gaat worden door gebruikmaking van het in artikel 51b lid 1 Sv besloten 'vangnet'. Dit eerste lid bepaalt namelijk dat de officier van justitie enkel toestemming kan verlenen om kennis te nemen van processtukken *die voor het slachtoffer van belang zijn*. Door te betogen dat bepaalde stukken van privacygevoelige aard niet in het belang van het slachtoffer zijn, zou het slachtoffer wellicht de toegang tot deze stukken kunnen worden ontnomen.

Het is echter niet vanzelfsprekend dat het slachtoffer geen belang heeft bij inzage in bijvoorbeeld psychiatrische rapporten. Eén van de belangen die men beoogt te dienen met inzage in processtukken is namelijk leedverwerking door het slachtoffer inzicht te bieden in de achtergronden van het delict. Wanneer een bepaald stuk bijdraagt aan het herstel van het slachtoffer, dan heeft het slachtoffer in principe een belang bij inzage en het zou voor slachtoffers nu juist van groot belang kunnen zijn te weten aan welke psychische aandoeningen de verdachte lijdt. Veel slachtoffers zijn immers op zoek naar een verklaring voor het leed dat hen is overkomen (*sense making*).³³ Een verklaring die (mede) is gelegen in de psychopathologie van de dader kan hen weer in het rechte doen komen met hun visie op de wereld. Het is duidelijk dat de belangen van verdachten en slachtoffers hier haaks op elkaar kunnen staan. Het is dan allerminst evident om op dit privacygevoelige punt categorisch voorrang toe te kennen aan wensen van de slachtoffers.

4. ... een stapje terug...

4.1. Opsplitsing van het strafgeding

In paragraaf 2.1 is al geïllustreerd dat de kring van spreekgerechtigden binnenkort wordt uitgebreid en dat dit vanuit victimologisch perspectief een goede ontwikkeling is. Er gaan echter stemmen op voor verdergaande veranderingen van het spreekrecht. Deze voorstellen zijn evenwel niet ingegeven door de wens de positie van het slachtoffer te verbeteren, maar om de (vermeende) impact van het spreekrecht op de bewijsbeslissing te beperken. Zo bepleiten de Nederlandse Orde van Advocaten en de Raad voor de Rechtspraak sinds kort een opsplitsing van het strafgeding.³⁴ In het eerste gedeelte van de procedure zouden dan de vragen van artikel 348 en 350 Sv worden behandeld, met uitzondering van de straftoemingsvraag. Indien deze vragen positief zijn beantwoord, dan wordt in een aparte straftoemingszitting de op te leggen straf bepaald. In dit tweede gedeelte van de procedure zou dan ook de schriftelijke of mondelinge slachtofferverklaring aan bod kunnen komen. Op deze manier kunnen de gevolgen van het

³² *Kamerstukken II* 2009/10, 32 468, nr. 3.

³³ Zie bijvoorbeeld J.M. Currier, J.M. Holland & R.A. Neimeyer, 'Sense-making, grief and the experience of violent loss: Toward a mediational model', *Death Studies* (30), 2006-5, p. 403-428. Zie ook de Amsterdamse zedenzaak waarin de ouders van de jonge slachtoffers – tevergeefs – verzochten om een afschrift van de rapportage van het Pieter Baan Centrum om inzicht te krijgen in de geestestoestand en het functioneren van Robert M. (Rb. Amsterdam 15 december 2011, LJN: BU8313).

³⁴ Advies van de Nederlandse Orde van Advocaten, *Kamerstukken II* 2011/12, bijlage bij 33 176, nr. 3, p. 6-7 en het nieuwsbericht 'Proef met opsplitsen strafproces' van 23 februari 2012 op www.rechtspraak.nl. Dit idee werd overigens al eerder geïntroduceerd (zie J.L. de Wijkerslooth & J. Simonis, 'Spreekrecht voor slachtoffers als onderdeel van een straftoemingszitting', *NJB* 2001, p. 2079-2083). Zie ook W.F. Korthals Altes, 'Aparte strafmaatzittingen', *NJB* 2010, p. 2192.

strafbare feit slechts een rol spelen ten aanzien van de op te leggen straf en niet ten aanzien van de bewijsvraag.³⁵ De angst bestaat namelijk dat 'de emotionele relazen van slachtoffers en nabestaanden via de sfeer van de overtuiging mede redengevend zijn voor het uiteindelijke oordeel over de bewijsvraag'.³⁶

Het voorstel is om verschillende redenen opvallend. Het is allereerst gebaseerd op de aanname dat uitoefening van het spreekrecht van invloed zou zijn op de bewijsvraag, iets waar geen empirische steun voor is te vinden. Hoewel veel slachtoffers zich niet enkel beperken tot de gevolgen van het delict en toch een uitspraak doen over de feiten,³⁷ zijn er geen concrete aanwijzingen dat rechters zich hier inderdaad door laten beïnvloeden bij de beantwoording van de vragen van artikelen 348 en 350 Sv. Met Korthals Altes gaan wij ervan uit dat de kans op beïnvloeding van professionele rechters verwaarloosbaar is.³⁸

Het belangrijkste tegenargument is echter dat een opsplitsing nadelige gevolgen zou hebben voor slachtoffers. Zij moeten het bekopen met een beperking van hun positie in de eerste fase van de procedure. Wederom worden zij gereduceerd tot aangever en getuige. Dat lijkt ons niet in overeenstemming met de strekking van de regelgeving van de EU en het berust op een denkfout ten aanzien van de aard en het bereik van het onschuldvermoeden in relatie tot de verdachte.³⁹ Bovendien lopen zij een gerede kans hun verhaal niet te kunnen doen, omdat bij vrijspraak of ontslag van alle rechtsvervolging het tweede gedeelte van de procedure – en daarmee het spreekrecht – geheel niet aan bod komt. Om allerlei redenen is er geen garantie te geven dat de uitkomst van de procedure het slachtoffer welgevallig zal zijn en het feit dat de schuld van de verdachte niet in rechte kan worden vastgesteld wil niet zeggen dat er automatisch geen slachtoffer is. De recent gewezen Nijmeegse scooterzaak, waarin de twee verdachten werden vrijgesproken voor (mede)plegen van doodslag, is daar een sprekend voorbeeld van.⁴⁰ Moeten we deze slachtoffers nu ook al bij voorbaat de kans ontnemen om in ieder geval hun verhaal te kunnen doen? Aangezien materiële rechtvaardigheid niet vanzelfsprekend is, kunnen we dan tenminste niet proberen zoveel mogelijk recht te doen aan de procedurele rechtvaardigheid?

4.2. Klapluikconstructie voor de vordering van de benadeelde partij

Het tweede voorstel dat nadere bestudering behoeft is het voorstel van de Raad voor de Rechtspraak voor een zogenaamde klapluikconstructie voor de vordering van de benadeelde partij.⁴¹ Slachtoffers met een te ingewikkelde vordering voor de strafrechter zouden door diezelfde rechter eenvoudig doorverwezen moeten worden naar een versnelde en kostenloze behandeling van de vordering bij de civiele rechter. In beginsel betreft het hier een zeer sympathiek voorstel, dat recht probeert te doen aan de behoeften van slachtoffers. Het voorstel om slachtoffers bij doorverwijzing naar het civiele recht niet meer te laten opdraaien voor de kosten van de procedure en de procedure te versnellen verdient bijval. Het voorstel past als zodanig in de hiervoor geconstateerde trend die beoogt het schadeverhaal van slachtoffers eenvoudiger en goedkoper te maken. Het gevaar schuilt echter in de uitvoering in de praktijk. Het risico bestaat namelijk dat rechters dankzij de klapluikconstructie 'ingewikkelde' vorderingen eerder door zullen verwijzen naar de civiele rechter.⁴² Het gevolg is dat de slachtoffers langer op

³⁵ Advies van de Nederlandse Orde van Advocaten, *Kamerstukken II* 2011/12, bijlage bij 33 176, nr. 3, p. 6-7.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Lens, Pemberton & Groenhuijsen 2010, p. 80.

³⁸ Korthals Altes 2010.

³⁹ Zie hieromtrent onlangs M.S. Groenhuijsen, 'Waarheidsvinding in het strafrecht', *Handelingen Nederlandse Juristen-Vereniging* 2012-1, m.n. p. 258-266, met nadere bronvermeldingen.

⁴⁰ Gerechtshof Arnhem 29 mei 2012, LJN: BW6755.

⁴¹ Zie het nieuwsbericht 'Proef met opsplitsen strafproces' van 23 februari 2012 op www.rechtspraak.nl.

⁴² Ter toelichting het volgende. Het zogenaamde 'clear case-criterium' voor ontvankelijkheid van de vordering van de benadeelde partij uit de wet-Terwee is onlangs juist verruimd: nu kunnen vorderingen alleen worden geweigerd wanneer behandeling daarvan een onevenredige belasting voor het strafgeding zou opleveren (art. 361 Sv). Daarvan zal niet snel sprake zijn. Het gevaar van de 'klapluikconstructie' is nu dat rechters deze ontsnappingsroute weer in een veel groter aantal gevallen gaan benutten.

een uitspraak moeten wachten, dat er geen schadevergoedingsmaatregel kan worden opgelegd en dat ze geen aanspraak kunnen maken op de voorschotregeling.⁴³ Het slachtoffer is zelf verantwoordelijk voor het innen van de schade. Ter vergelijking, uit buitenlands onderzoek blijkt dat de kans dat het slachtoffer de schade zelf (volledig) verhaald krijgt ongeveer 25%⁴⁴ is tegenover 75 à 80% wanneer de overheid zich met de tenuitvoerlegging bemoeit.⁴⁵ De praktische uitvoering van het voorstel en het doorverwijsgedrag van strafrechters zal dan ook nauwlettend in de gaten gehouden moeten worden.

4.3. Algemene 'slachtoffermoeheid'

Een trend die mogelijk nog zorgwekkender is dan de bovenstaande ontwikkelingen, is misschien wel de algemene slachtoffermoeheid of *victim fatigue* die zich zo nu en dan in juridisch Nederland lijkt af te tekenen. Hoewel advocaat Gerben Kor in zijn column in *Opportuun* nog gewag maakt van een 'stevige maatschappelijke trend' waarin alles en iedereen 'over elkaar heen tuimelt om te laten zien hoe slachtoffervriendelijk men wel is', is hij zelf, als fervent tegenstander van 'het slachtofferknuffelen', wellicht de voorbode van een kentering in het denken over slachtoffers en slachtofferrechten.⁴⁶ Wanneer zelfs prominente juristen als oud-president van de rechtbank Zutphen Gradus Vrieze openlijk twijfelen aan de huidige plaats van het slachtoffer in het strafproces,⁴⁷ en wanneer officier van justitie Wouter Bos zich genoodzaakt voelt expliciet te benadrukken dat hij 'geen medestander is van het slachtoffer',⁴⁸ dan is er duidelijk iets aan de hand. Blijkbaar is het weer *bon ton* om reeds verworven slachtofferrechten ter discussie te stellen of om tenminste alle schijn van partijdigheid de kop in te drukken.⁴⁹

Wat opvalt is dat de sceptici veelal dezelfde argumenten van stal halen die destijds bij de introductie van bepaalde slachtofferrechten ook al werden gehanteerd. Wederom wordt betoogd dat het deelnemen aan het strafproces voor de slachtoffers zelf 'geen pretje' is, omdat voor hen minder vleiende zaken aan de orde kunnen komen; dat deelname niet automatisch helpt bij het verwerkingsproces; en dat het de zittende en staande magistratuur zou kunnen afleiden van de hoofdzaak, namelijk het berechten van verdachte.⁵⁰ **Alsof het strafproces zou worden gegijzeld door slachtoffers.** Het is spijtig dat deze juristen niet even de tijd nemen om empirische evaluaties van de nieuwe wetgeving af te wachten – ze is immers pas anderhalf jaar in werking – voordat ze hun kritiek uiten. Slachtoffers en slachtofferrechten zijn immers gebaat bij een breed draagvlak binnen de strafrechtsketen. Indien de slachtoffermoeheid de overhand krijgt, dan kan dit worden beschouwd als een serieuze bedreiging voor de daadwerkelijke emancipatie van het slachtoffer waarover we het nog maar zo kort geleden eens zijn geworden.

5. ... of pas op de plaats?

Met al die nieuwe ontwikkelingen op het gebied van slachtofferrechten zou je haast vergeten dat ook de reeds verworven rechten geen rustig bezit vormen. De implementatie van de Wet versterking positie slachtoffer vertoont in de praktijk namelijk de nodige gebreken. Zo werd in 2011 door het Landelijk Advocaten Netwerk Zeden Slachtoffers (LANZS), op verzoek van

⁴³ Zie de blog van Eerste Kamerlid M. de Boer, 'Verbeter de positie van slachtoffers, maar doe het goed!' van 26 februari 2012 op <http://hetpersoonlijkeispolitiek.blogspot.com> waarin zij eveneens haar zorgen uit over het betreffende voorstel.

⁴⁴ M.-P. de Liège, *Concrete achievements toward the implementation of the fundamental principles of justice for victims in France*, Paris: Ministry of Justice 1988.

⁴⁵ D. Moxon, J.M. Corkery & C. Hedderman, *Developments in the use of compensation orders in magistrates' courts since October 1988*, Home Office Research Study 126, London: HSMO 1992.

⁴⁶ G. Kor, 'Devictimisatie?', *Opportuun* (18) 2011-4, p. 27.

⁴⁷ G. Vrieze, 'Strafrecht heeft terecht moeite met slachtoffers', *Trouw* 18 maart 2012.

⁴⁸ C. Verbraak, 'De beste officier van justitie: Wouter Bos', *Vrij Nederland* 31 mei 2012.

⁴⁹ Nog zo'n voorbeeld is het boek van Chris Veraart, *Valse zeden. Voor de schuur, in de schuur, na de schuur*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2012, waarin de auteur zomaar stelt (p. 111): 'Mijn ervaring is helaas dat er zowel bij de rechter-commissaris als bij de politie evenzeer sprake is van wat ik noem "de koestering van het slachtoffer".'

⁵⁰ Zie Vrieze 2012 en Kor 2011.

staatssecretaris Teeven, OM, politie en rechtspraak, een 'zwartboek' opgesteld met daarin de door de advocatuur ervaren knelpunten in verband met de uitvoering van de Wet versterking positie slachtoffer in het strafproces in de praktijk.⁵¹ De lijst liegt er niet om. Het bevat meer dan 45 veelal zeer schrijnende voorbeelden van geweld- en zedenzaken waarin politie, justitie en/of de rechtspraak op de een of andere manier onjuist gehandeld hebben.⁵² Denk hierbij aan slachtoffers die de kans wordt ontnomen op een slachtoffergesprek, slachtofferadvocaten die – als ze überhaupt al worden geïnformeerd – slechts enkele dagen tevoren te horen krijgen wanneer de zitting plaatsvindt en zedenslachtoffers die er door een onverhoedse confrontatie op straat achter komen dat de dader weer op vrije voeten is. In zijn reactie op het zwartboek geeft Teeven toe dat er ondanks de reeds getroffen maatregelen ruimte is voor verbetering, en hij kondigt dan ook een analyse van de knelpunten en een inventarisatie van concrete verbetermaatregelen voor 2012 aan.⁵³ Toch doet het zwartboek de vraag rijzen of we wellicht niet beter onze aandacht kunnen richten op de correcte uitvoering van de reeds bestaande slachtofferrechten in plaats van het alsmaar introduceren van nieuwe rechten.⁵⁴

6. Conclusie

De voorafgaande paragrafen leveren een vrij duidelijk beeld op. Dat beeld is ronduit gevarieerd. Aan de ene kant zien we een rechtsontwikkeling die de positie van het slachtoffer gedurende de strafrechtelijke procedure aanmerkelijk heeft verbeterd, of in ieder geval op papier sterker heeft gemaakt. Eigenlijk kun je op grond hiervan niet ontkennen dat er sprake is geweest van een echte hervorming van het strafrechtelijk systeem op dit terrein. Er bestaat inmiddels een mooi arsenaal aan slachtofferrechten. Daar komt bij dat er op dit moment nieuwe voorstellen in de maak zijn, die mogelijk tot verdere verbeteringen kunnen leiden. Bijvoorbeeld in de executiefase zijn er nog heel wat onderwerpen te noemen waarbij de positie van het slachtoffer volstrekt onderbelicht is.⁵⁵

Anderzijds heeft onze beschouwing duidelijk gemaakt dat het niet alles goud is dat blinkt. We hebben enkele nieuwe ontwikkelingen gesignaleerd die kritisch in de gaten moeten worden gehouden (ZSM, klapluiconstructie vordering benadeelde partij). En we hebben andere tendensen genoemd die actueel of potentieel zelfs ronduit negatief voor slachtoffers kunnen gaan uitpakken. Als voorbeelden van dergelijke reactionaire verschijnselen hebben we het voorstel genoemd omtrent de opsplitsing van het strafproces in twee fasen en is daarnaast gewezen op het meer algemene verschijnsel van de zogenoemde slachtoffermoeheid. Ook dreigt hier en daar het gevaar dat met een beroep op het belang van het slachtoffer de procespositie van de verdachte op een minst genomen aanvechtbare wijze wordt uitgehold. Voorbeelden daarvan zijn

⁵¹ Zie <http://lanzs.nl/wp-content/uploads/2011/12/Lijst-generieke-knelpunten-advocatuur-geanonimiseerd.pdf>.

⁵² Overigens kan de diskwalificatie van de handelswijze in sommige gevallen worden betwist (brief van de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie aan de tweede kamer, *Kamerstukken II* 2011/12, 33 000 VI, nr. 75, p. 2). Wellicht heeft er in bepaalde gevallen een geoorloofde belangenafweging plaatsgevonden, die tot een bepaalde, voor het slachtoffer ongunstige uitkomst heeft geleid (bijv. het niet toestaan van de aanwezigheid van een advocaat bij het verhoor van het slachtoffer bij de R-C). In het merendeel van de voorbeelden kan over de onjuistheid van de werkwijze echter geen twijfel bestaan.

⁵³ Zie brief van de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie aan de tweede kamer, *Kamerstukken II* 2011/12, 33 000 VI, nr. 75, p. 4.

⁵⁴ Overigens is het niet altijd aan de Nederlandse wetgever om dit te beslissen. Op basis van Europese ontwikkelingen kan zij toch gedwongen worden nieuwe slachtofferrechten te implementeren, ook als de praktische uitvoerbaarheid van deze rechten mogelijk te wensen overlaat (zie bijv. het voorstel voor een Richtlijn van het Europees parlement en de Raad tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten en bescherming van slachtoffers van misdrijven en voor slachtofferhulp, COM (2011) 275 definitief).

⁵⁵ Eigenlijk is het enige onderwerp waaraan in deze fase tot dusverre aandacht is besteed het in kennis stellen van het slachtoffer van de invrijheidstelling van de veroordeelde dader. En dat verloopt in de praktijk niet altijd zonder problemen. Daarnaast zou bijvoorbeeld moeten worden gedacht aan de belangen van het slachtoffer bij het nemen van de beslissing tot plaatsing in een bepaalde penitentiaire inrichting en, naar het voorbeeld van landen als België, het meewegen van slachtofferbelangen bij een beslissing omtrent voorwaardelijke invrijheidstelling.

de soms volkomen onredelijke oprekking of zelf opheffing van de verjaringstermijnen bij bepaalde delicten en de nieuwe voorschriften omtrent het kennis nemen van processtukken.

Waar het gaat om de ontwikkeling van slachtofferrechten, is het waarschijnlijk geen goede metafoor om te zeggen dat de strijd nog lang niet is gestreden. Zo'n zinswending suggereert teveel dat er een groepje activisten is dat eenzijdig opkomt voor de belangen van slachtoffers en positie kiest tegen het zogenaamde juridische establishment. Zo ligt de zaak wat ons betreft niet. Het is beter om uit te gaan van wat de democratische rechtsstaat Nederland reeds concreet heeft besloten. De wetgever heeft gesproken. Dat telt. Althans, dat zou een redelijk mens denken. In de decennia dat er regelmatig nieuwe rechten voor de verdachte in het wetboek werden opgenomen, is er naar ons weten nooit gearzeld om die zo goed als mogelijk naar de intentie van de wetgever uit te voeren en toe te passen. Bij het slachtoffer blijkt dit toch net iets anders te liggen. De wetgever besluit spreekrecht ter zitting in te voeren; zittende magistraten blijven voor een deel ronduit ongelukkig om dit democratisch afgekondigde recht ruimhartig toe te passen. De wetgever breidt het criterium van artikel 361 Sv omtrent de ontvankelijkheid van de vordering van de benadeelde partij uit; de praktijk gaat piekeren omtrent een constructie waarvan het voorspelbare gevaar uitgaat dat een groot aantal vorderingen toch weer naar het civiele circuit wordt verwezen (de klapluikconstructie). Kortom: er zijn nog steeds slachtoffersceptici – en het is niet eens zeker of hun aantal wezenlijk aan het afnemen is. Wij proberen steeds met beide voeten op de grond te blijven staan. De 'Wet verbetering positie slachtoffers' is amper anderhalf jaar in werking. Het lijkt aangewezen om eerst werk te maken van serieuze evaluaties van de effecten van deze wet voordat we gaan luisteren naar geluiden die voor revisionisme pleiten. De bescheiden empirische studies die wij in de voorafgaande paragrafen hebben aangehaald zouden naar ons voorlopig oordeel juist moeten leiden tot meer draagvlak vanuit het veld voor de nieuwe regelgeving op dit terrein.

Onze mantra is om bij het creëren van nieuwe slachtofferrechten altijd kritisch te blijven.

Wij zijn altijd tegenstander geweest van hersenloos slachtofferactivisme. Concreet betekent dit bijvoorbeeld dat wij ons altijd zullen verzetten tegen slachtofferrechten die een onredelijke inbreuk maken op rechten van de verdachte. Ook hier geldt wat op alle onderdelen van de strafvordering aan de orde is: alle relevante belangen moeten op een verantwoorde wijze tegen elkaar worden afgewogen. Zo'n afweging veronderstelt kennis van zaken. Dat betekent minst genomen een grondige empirische verkenning van de implementatie en de gevolgen van de recent ingevoerde slachtofferrechten. Tot het moment waarop dat project is voltooid, is het waarschijnlijk niet verstandig om aan te dringen op grote stappen voorwaarts of om reactionaire actie te ondernemen. Misschien niet helemaal pas op de plaats, maar wel grote bedachtzaamheid bij het voorstellen van nieuwe veranderingen op dit cruciale onderdeel van de strafvordering.